

91677R



NEW ZEALAND QUALIFICATIONS AUTHORITY
MANA TOHU MĀTAURANGA O AOTEAROA

QUALIFY FOR THE FUTURE WORLD
KIA NOHO TAKATŪ KI TŌ ĀMUA AO!

COMMON ASSESSMENT TASK

Level 2 Lea Faka-Tonga 2020

91677 Demonstrate understanding of a variety of written and/or visual Lea Faka-Tonga text(s) on familiar matters

9.30 a.m. Tuesday 20 October 2020
Credits: Five

RESOURCE BOOKLET

Refer to this booklet to answer the questions for Lea Faka-Tonga 91677.

Check that this booklet has pages 2–4 in the correct order and that none of these pages is blank.

YOU MAY KEEP THIS BOOKLET AT THE END OF THE EXAMINATION.

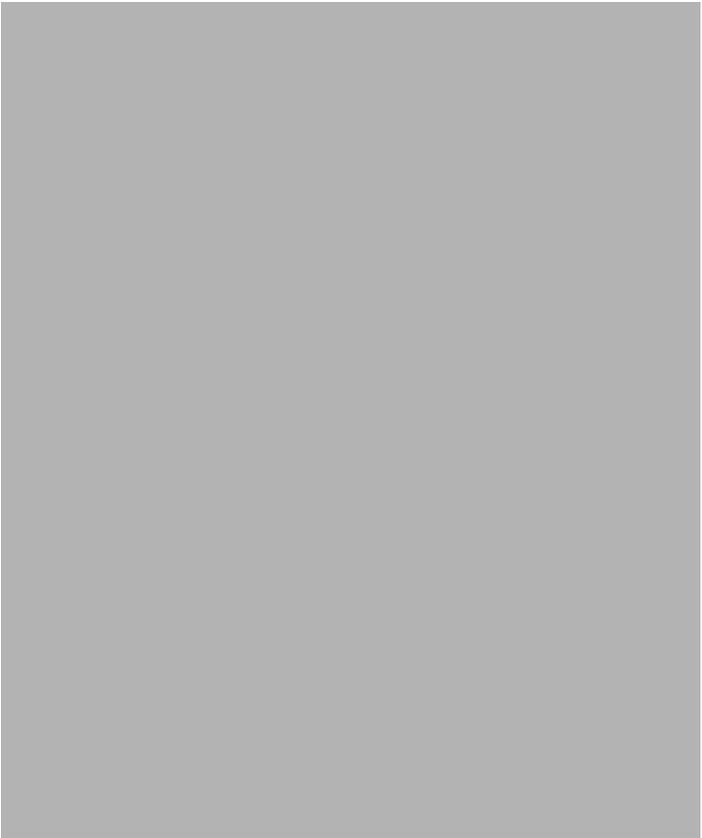
TEXT A: Ta'anga (Poem)

Ko e maau eni na'e fa'u kia Kalo Funganitao fekau'aki mo 'ene kau 'i he fe'auhi Misi Heilala 2018.
This poem was written by Kalo Funganitao as she reflected on her reign as Miss Heilala 2018.

Munomuna ki he Misi Heilala 2018

ʻIse'isa ne u pehē pē 'e au

[Redacted text block containing the main body of the poem]



Mālō 'etau fai faka'apē pē

TEXT B: Ko e 'ulumotu'a (Head of clan)**Ko e mahu'inga 'o e 'ulumotu'a'**

Ko e fāmili kotoa pē 'i Tonga kuo pau ke 'i ai ha taha ko honau 'ulumotu'a, pea ko e fatongia ia 'o e tangata'. Ko e fatongia 'o e 'ulumotu'a', ko ia 'a e tukufakaholo 'i he laini 'o e foha lahi taha'. Ko e 'ulumotu'a' 'oku 'ikai ke fili ia 'e he kau mēmipa 'o e fāmili' he 'oku tukufakaholo ia he foha lahi 'i he fāmili'. 'I he taimi lahi, ka mavahe 'a e foha lahi' mei Tonga 'o nofo muli, 'oku' ne tuku 'a e fatongia' ki hono tehina si'i.

Kapau 'e 'ikai ha 'ea (foha) 'i ha fāmili, 'e 'ikai ke hoko ha ta'ahine ia ko ha 'ulumotu'a 'i ha fāmili. Ko e tu'unga 'o e 'ofefine lahi 'i ha fāmili, 'oku 'iloa ia he anga 'etau nofo faka-Tonga', ko e fahu. Ko 'eku kui' na'e 'ulumotu'a 'i homau fāmili', pea 'i he'ene mālōlo', na'e hoko hake leva 'eku tamai' he ko ia 'a e foha lahi'.

Kae kehe, 'i he taimi na'e mālōlō ai 'eku tamai', na'a mau tangutu hifo mo hoku fanga tuonga'ane', mo hoku tehina' 'o talanoa'i 'a e ngaahi fatongia 'e fai', 'o 'ikai ke tuku ki he foha lahi' ke ne fai pē 'a 'ene tu'utu'uni' he ko ia 'a e 'ulumotu'a hoko'. Na'e fakafiefia 'a e vahevahe 'o e ngaahi fatongia' 'iate kimautolu', pea na'a mau ongo'i 'a e ma'ama'a mo e faingofua 'a e me'a kotoa, koe'uhi' ko 'emau ngāue fakataha'.

Ko e fatongia 'o e 'ulumotu'a' ke vahevahe mo e toenga e fāmili'. Ka hoko ha 'apisia 'i ha putu, 'e 'ave kotoa 'a e ngaahi holo' mo e koloa' ki he 'ulumotu'a', pea mei ai te ne toki tu'utu'uni pe 'e anga fēfē hono vahe 'a e ngaahi me'a'ofa ko eni'. Ko e taha hono fatongia' ke ne tokonaki ha me'atokoni tautefito 'o kapau 'oku 'ikai lava ange 'a e tokotaha na'e vahe ki ai e fatongia'.

TEXT C: *Kumi fonua 'a e kakai Tonga' ki muli (Migration from Tonga)*

Ko e tohi kakai fakamuimui taha 'i Tonga', 'oku' ne talamai ai ko e tokolahi 'o e kakai 'oku kei nofo 'i Tonga' ko e toko 106 000. Ko e tupu 'o e kakai 'oku pēseti pē 'e 1% pea ko e 'uhinga 'o e tupu tokosi'i ko 'eni', koe'uhi' ko e tokolahi 'a e kakai Tonga kuo nau hiki fonua atu ki

Nu'u Sila, 'Aositelēlia, pea mo 'Amelika foki. 'Oku tupu fakautuutu 'aupito 'a e hiki atu mei Tonga 'a e kakai Tonga', pea 'oku 'i ai leva e fifili pe ko e hā koā 'a e 'uhinga'. Ko e fehu'i, ko e hā 'oku hiki ai 'a e tokolahi 'o e kakai Tonga' ki muli'?

Ko e ako', ko e taha ia e me'a mahu'inga ki he kakai Tonga', pea 'oku mahino mei' he tokolahi 'o e kakai 'oku kumi fonua ki muli' 'a 'enau fekumi ke fakalaka ange 'enau ako', pea ke ako'i foki mo 'enau fānau'. 'Ikai ko ia pē, ka 'oku tui 'a e kakai Tonga tokolahi 'e ma'u ange ha ngaahi faingamālie ngāue ia 'i muli kiate kinautolu, pea pehē ki he 'enau fānau'.

'Oku lahi 'aupito 'a e ngaahi faingata'a 'oku fepaki mo e kakai Tonga 'oku nau hiki fonua ki muli', neongo 'oku 'ikai ke nau faka'asi mai ke 'ilo'i 'e he kakai kehe'. Ko e tokolahi 'oku nau ongo'i ta'elata he mavahe mei honau ngaahi fāmili', maheni' mo e ngaahi kaungāme'a, kae tautautefito eni ki he kakai toulekeleka'. 'Oku kau 'enau ta'elata' he 'ikai ke nau toe fanongo ki he ngāue'aki 'enau lea Tonga' mo e ngaahi feohi faka-Tonga kehekehe 'oku nau anga maheni ki ai'. Ko e me'a leva 'oku nau fai' ko 'enau feinga ke kumi ha founa te nau lava ai 'o ngāue'aki 'a e tō'onga mo e 'ulungaanga fakafonua' 'i honau fonua fo'ou'. Neongo 'oku lahi ange 'enau sēniti 'oku ma'u he ngaahi fonua muli', ka 'oku toe mā'olunga ange foki 'a e totongi 'o e ngaahi fale nofo'anga' 'i muli' ni, pea 'ikai ko ia pē, ka 'oku 'ikai toe malava heni e ngoue' mo e fāngota' 'a e me'a, ne nau anga maheni ki ai 'i Tonga' ke tokoni ki he tauhi honau ngaahi fāmili'.

'Oku 'ikai ke faingofua ki he kakai nofo 'i Tonga' ke nau māvae mo 'enau fānau'. Ko e vāhenga 'i Tonga 'o e kau ngāue' 'oku 'ikai ke sai, pea ko e ngaahi koloa hū ange ki Tonga mei muli' 'oku mamafa 'aupito. 'I he'ene pehee', 'oku fakafalala 'a e tokolahi 'o e ngaahi fāmili 'i Tonga' ki he sēniti 'oku 'oange mei he 'enau fānau 'oku nau ngāue mo nofo 'i muli'. Kae kehe, 'oku kei ma'u 'i Tonga 'a e ngaahi feitu'u lelei ki he ngāue ki he mo'ui lelei', pea 'oku nau lava 'o ō ki ai ta'e totongi, ka ko kinautolu 'oku nau nofo muli', ko 'enau toki folau atu pē he ngaahi 'aho mālōloo' 'o kau atu 'i he 'inasi ki he ngaahi me'a ko 'eni'.

Ko e tokolahi 'i he ngaahi fonua muli', 'oku nau faka'ānaua ki he mo'ui 'oku nonga mo fiemālie' 'i he me'a pē 'oku ma'u', hangē ko ia 'i Tonga'. Kae kehe, 'i he kakai tokolahi 'i Tonga, 'oku 'ikai ke nau fiefia kinautolu he tūkunga 'o e mo'ui 'oku nau ma'u', ka 'oku nau faka'ānaua kinautolu ke nau ma'u mai e mo'ui 'oku ma'u 'e kinautolu 'i muli', tautautefito eni ki he taimi 'oku nau fiema'u ai e tokoni fakafalemahaki', ka 'oku 'ikai ke ma'u ia 'i honau ngaahi motu kehekehe 'oku nau 'i ai'.

Ko e kumi fonua ki muli 'a e kakai Tonga' kuo hoko ia ko e konga mahu'inga 'o e mo'ui 'a e ngaahi fāmili Tonga'.

